

НЕПОЗНАТОТО КОСТУРСКО

Незабравимият Коста Църнушанов – български родолюбец, просветен деец, летописец и историк, познаваше добре красотите на природата и историята на Костурско. Може би на това се дължи и голямото му уважение към този край и неговото население. В лекциите му по македонския въпрос, които през последните 3-4 десетилетия на миналия век, когато темата се отнасяше за този край, той често с патос заявяваше: „Костурско е гранитна скала срещу попълзновенията на враговете на българщината”. Същото отношение и израз на любов към този край продължи след промените през 1989 г. и в лекциите му, провеждани в Македонския дом. А за битката, състояла се над родното ми село Дъмбени (сега Дендрохори) в местността Локвата и Виняри в планината Малимади, когато през **май 1903 г.** срещу малка група комити се възпрява над десетократно по-голяма сила на турския аскер, той с възхищение и учудване казваше, че „в европейската история не се срещат следи за такова сражение, проведено в предреволюционен период”. За да получи по-ясна представа за мястото на сражението, беше ми поискал снимка за местността и аз му изпълних желанието. За съжаление сега Костурско си остава непознато за голяма част от българското общество. За да се преодолее това положение предлагаме за прочит няколко щрихи за този край.

Костурско се намира в Егейска Македония, Гърция и представлява най-крайната югозападна част на българската езикова територия. Граничи с окръзите Лерин (Флорина) Кожени (Козани), Гребен (Гревена) и с Албания. Град Костур се намира в Костурската котловина, на 703 метра надморска височина, заобиколен от планинска верига, в която най-високи планини са Вич и Грамос. Старата част на града се намира в каменист полуостров, заобиколен от едноименното езеро.

Панорамна снимка на града.

Градът се смята за един от най-красивите в Егейска Македония.. От планините Вич и Грамос извира водите на най-дългата река в Гърция - река Бистрица (Алякмонас), която се влива в Егейско море южно от Солунския залив.

Направените от гръцки археолози в края на 20^{-ия} и началото на 21^{-ия} век разкопки откриват следи от наколни и други селища на брега на Костурското езеро в близост до село Дупяк (сега Диспильо)¹ и в близост до село Брецени (Авги) от времето на неолита т.е. от 5600-3000 години преди н.е.

Недалеч от град Костур е минавал древният римски път Вия Егнатия от албанските градове Дуръс (Драч) и Вльора през сегашната албанско-гръцка граница, в близост до селата Смърдеш (Кристалопиги), Брезница (Ватохори), Габреш (Неос Икизмос), Дреновени (Краньона), Шештево (Сидерохори), Вишени (Висиня), Болгарцка Блаца (Окся), Черешница (Поликерасо) през планината Вич до град Воден

(Едеса), Солун и Цариград. Ако погледнем картата на Южна Европа ще установим, че това е най-краткият път от Бриндизи (Италия) до Цариград. Не случайно кръстоносците от първия си поход (1096-1099), минават през Костур към Цариград.

Установено е, че българското присъствие в този край води началото си от времето на кан Пресиян и княз Борис I когато в средата на IX век влиза в границите на Първата българска държава. В 904 г. българският статут се препотвърждава чрез договор на цар Симеон I с Византия за определяне на границата. В 976 година отново е български, когато Самуил получава Южна Македония с център Костур, а по-късно Преспа. Тогава той насочва своите нападения на юг към Тесалия. В 1017 г. византийският император Василий II Българоубиец (Вулгарооктонос), наречен така заради ослепяването на около 14000 самуилови войници, окупира Костур и градът минава отново във владение на Византия. Петдесет и пет години по-късно е направен безуспешен опит за връщането на града към България. След 1204 г. българите, възползвайки се от застоя на Византийската империя, го завладяват за трети път. Общо взето през Средновековието Македония е била под българско управление около 220 години (в различни нейни граници).

През този век България е подложена на нови изпитания: Вътрешните разцепления и размирици отслабват държавата. Тя понася ударите на варварски племена, дошли отвъд Дунава. Поради близостта си с Цариград тя понася удари както от византийци така и от кръстоносци. На западната ѝ граница срещу нея се изправя сръбското кралство. Моралната и религиозна криза, предизвикана от богомилската ерес, достигнала до Южна Европа, особено Южна Франция, изтощава страната, заставена да приема удари от много посоки. Около 1350 година Стефан Душан нахлува в Западна Македония и завладява голяма част от нея заедно с Костурско, включвайки го в силното по това време Душаново царство (1346–1355 г.).

В средата на XIV идват турците и България поема първия удар. Постепенно Османската империя организира войските си и установява господство в региона. Този факт е известен с това, че завоюването на Балканския полуостров от турците, не е еднократен акт от няколко години, а е траял повече от век (т.е. около 130 години), от средата на 14 век до 80-те години на 15 век. Една част от хората са загинали, друга са били прогонени или взети в плен и в робство зад пределите на родния край. Съдбата на градското население е била по-жестока. При завоюването на Цариград през 1453 година турският султан признава гръцкия патриарх за църковен глава на всички православни християни, което слага началото на жестокото духовно робство.

По сведения на Димитър Миладинов, тогава учител в Кукуш, още преди създаването на новогръцката държава през 1829 г. след подписването на Одринския договор, в град Костур около 1807 година фанариотите анатемосали „варварския“ български език и накарали жителите му да се погърчват, докато всички околни села, които по това време са били стотина, говорили майчиния си български език. Върхът на нашето Възраждане - борбата за самостоятелна българска църква и език, чието начало е заложено в Македония, са добре отразена в литературата ни.

Въпреки превратностите на съдбата, българският дух не е преставал да доказва своето присъствие. Доказателствата за това са много: От село Яновени (Янохори) е родът на патриарха на българската литература Иван Вазов. Сам поетът признава пред проф. Иван Шишманов, че пралядо му Кирко е от Македония². Българският журналист Петър Карчев в книгата си „През прозореца на едно полустолетие (1900-1950) издание 2004 г. на стр.274 препотвърждава този факт от личната си среща с големия поет. През 16 век след неуспешно въстание срещу турския поробител и особено в края на 18-век по времето на безчинствата на Али Паша Янински, големи групи хора, особено от костурските села Яновени, Слимница, Сопот (изгорено село, намирало се по пътя между градчето Хрупишча и село Желин), Вишени и др. са се преселили в сегашните предели на България³. Потомци на тези костурчани могат да се открият и сега в

трънското село Костуренци, в градовете Брацигово, Клисурса, Пещера, Арбанаси, Перушица, Панагюрище и др. Професор Яранов открива 46 селища на преселници от Македония, значителна част от които са от Костурско. От Слимница е родът на героя от априлското въстание Васил Петлешков, от костурския род Футекови произхожда и Райна Княгиня⁴, от село Болгарцка Блаца е борецът за църковна свобода архимандрит Павел Симеонов, отличник на училището в Халки⁵, от там са героите от Илинденско-преображенското въстание Лазар Поптрайков, Пандо Кляшев, Лазар Москов, Васил Чекаларов, Митре Влаха, Кольо Добролицки, Кузо Стефов...От с. Загоричани произхожда и известния социалистически деец Димитър Благоев, от с. Косинец - академик Асен Киселинчев, от с. Мокрени е рано загиналият бележит историк проф. Никола Милев и мн. други⁶. Между потомците на костурчани са и неотдавна починалите известни в цяла България артисти Наум Шопов (чийто род по негово признание е от село Смърдеш) и Сотир Майноловски (от село Косинец). Историкът Професор Георги Бакалов също е с произход от Костурско. Един от първите кинорежисьори на България, създал през 1931, по сценарий на [Бончо Несторов](#), филма „Безкръстни гробове“, в който участват известни артисти от близкото минало като [Владимир Трендафилов](#) (Найден), [Зорка Йорданова](#) (Лиляна), [Константин Кисимов](#) (Рангел), [Иван Димов](#) (Кочо), [Кръстьо Сарафов](#) (Дойчин), [Христо Коджабашев](#) (Дядо Камен), [Стефан Савов](#) (Момчил), [Елена Снежина](#) (Милена), [Богомил Андреев](#) (Пройчо), [Никола Балабанов](#) (Райчо), е Борис Грежов от родното ми село Дъмбени, Негово дело са и филмите [Момина скала](#) (1922), [Весела България](#) (1928), [След пожара над Русия](#) (1929), [За родината](#) (1940), [Шушу-мушу](#) (1941), [Изкупление](#) (1947) и [Той не умира](#) (1949) От същото село е и известният на всички варненци д-р Ризов и мн. други. Списъкът на забележителните личности от Костурско, преселници в различни периоди в сегашните предели на България, след освобождението ѝ от турско робство, може да продължи... Но не може да не се спомене, че като истински творци, костурчани оставят **трайни следи главно като строители-зидари**. Църквите в гр. Костур⁷ и околните села през Средновековието, са тяхно дело. В близкото до града в село Кондороби (Метаморфози) се намира църквата „Преображение Господне“ (8-9 век), в село Галишча (Оморфоклия) църквата „Свети Георги“ (средата на 12 век). Само в град Костур има десетки църкви, някои от които са родово-семеини. Прави впечатление, че те нямат външна мазилка, а в стените им са наредени редуващи се тухли и камъни, тухлени розети, мраморни декорации и изписана с тънки тухлички буквата Ж⁸, понякога обградена в два кръга, напомнящ буквата О, като във вътрешния кръг се намира буквата Ж. Според някои автори това символизира мъжкото начало на живота, определящ ролята на мъжа като покровител, глава на семейството и защитник на семейното огнище. За това има различни тълкувания: задава се въпросът дали нашите букви са само знаци или йероглифи, излъчващи определени внушения за хоризонтална и вертикална симетрия и хармония. Някои автори вмъкват женски елементи, смятайки, че буквата „Ж“ наподобява дървото на живота, като страничните тухлички представлявали вдигнатите ръце към небето, а от разкрачената стойка като че ли от утробата се ражда рожбата (долната вертикална тухличка), а горната вертикална тухличка оприличава главата на жената, устремена към висините. Според изразеното мнение на арх. Н. Тулешков в труда му „Архитектурното изкуство на старите българи“ буквата „Ж“ може да бъде възприета едновременно като славянския „гръмен знак“, соларна розета и Хризма (миропомазване).

Ктиторът на църквата в Рилския манастир майстор Павле е от село Сничени, Костурско. Строителите на храм-паметника "Александър Невски", Халите, Художествената академия и други обществени постройки в София в повечето случаи са също костурчани. Хотел „Славянска беседа“ в София е също тяхно дело. На входа му е поставен барелеф на един от строителите му Георги Киселинчев. Всичко това ни прави горди нас, костурчани, и показва по безспорен начин духовната връзка на хората от

Снимка на базиликата „Свети безсребърници” („Свети врачи”)

Снимка от северозападната ѝ страна на базиликата „Свети безсребърници” („Свети врачи”) със забележителните стенописи на черквата

този отдалечен край с майката родина - България. Сам Григор Пърличев в автобиографията си с голяма любов говори за костурските майстори, работещи в Атина по време на неговото следване там⁹.

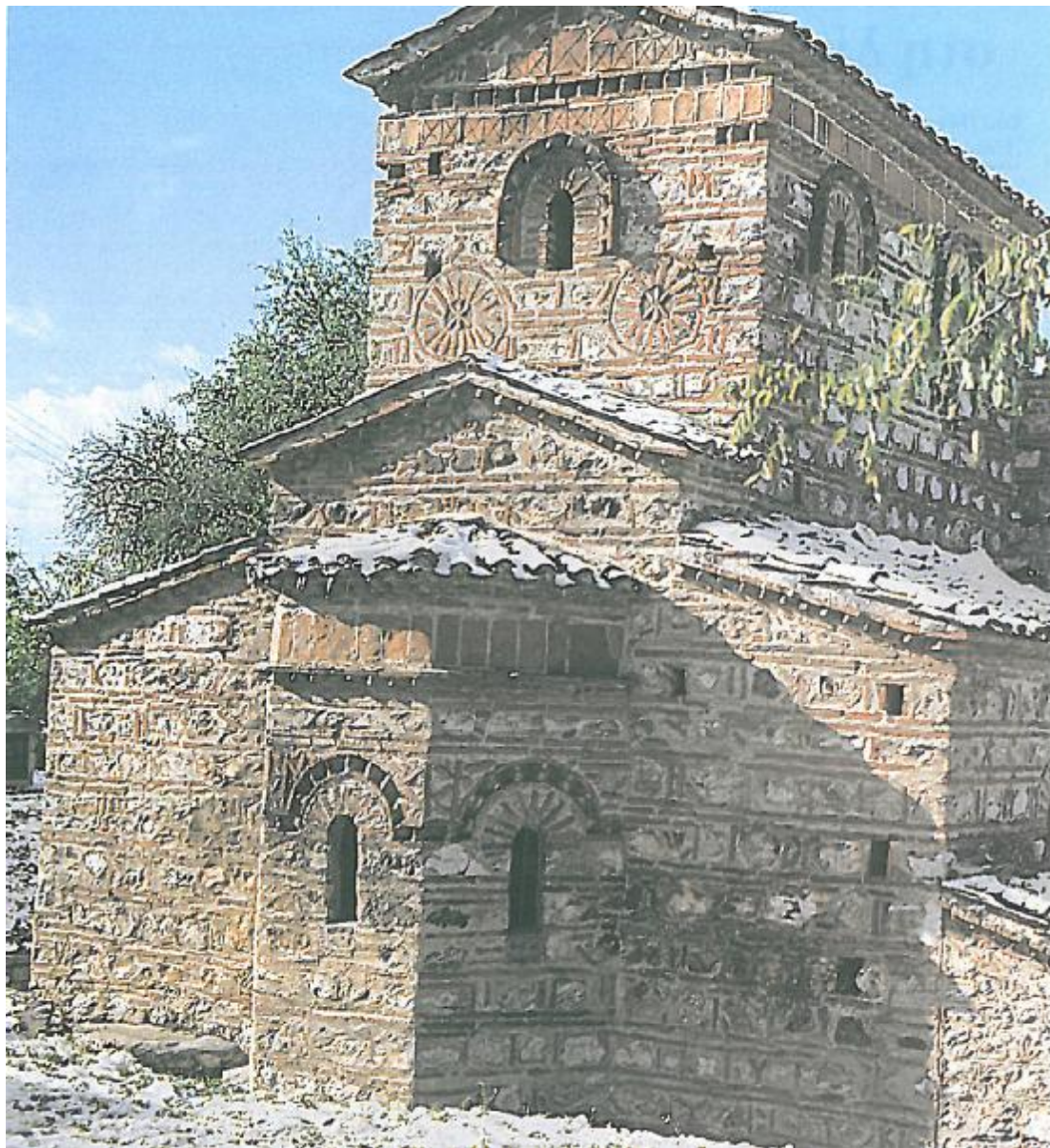
Нравите, обичаите и празниците, като Великден и Коледа, Сирни заговезни, Трифон Зарезан и подрязването на лозовите пръчки, посрещането на пролетта и подаряването на саморъчно изработваните червено-бели мартеници, празнуването на бабин ден и др. са характерни и в Егейска Македония. Тези нрави и обичаи, особено подаряването на мартеници, не са известни в Южна Гърция.

Снимка на базиликата „Свети Стефан“

Те са уникални за българската народностна група в северната част на Гърция, окупирана от гръцките войски по време на Междусъюзническата война през 1913 г. и предоставена на Кралство Гърция съгласно Букурещкия договор. Нравите и обичаите са още едно неоспоримо доказателство, освен езика, който твърде малко се различава от литературния български език, за родството и за духовното единство на това население с българската нация. Езикът е най-важната спойка за взаимовръзката в една народностна общност. Ето защо основната атака на гръцките управници е насочена срещу езика на българското малцинство в Гърция.

Между многото прекеждия, на които са подложени жителите на този край, особено място заемат събитията от втората половина на 40-те години на миналия век, когато развихрилата се в Гърция Гражданска война (1946-1949) нанася съкрушителен удар върху все още не емигриралите в задокеанските страни, в България и някои европейски страни българи. Азбучна истина е, че победата на едната от воюващите страни е за сметка на нещастieto на победената страна. В случая тя засяга в немалка степен и гръцката левица, която в края на втората световна война имаше превес над десницата, чиито ръководители бяха напуснали своевременно страната и бяха заминали в чужбина. Както във всяка война така и в последвалата през 1946 г. Гражданска война, първите жертви са мирните жители и преди всичко старците и децата, които не само стават свидетели на ежедневните сражения, но много често са обект на бомбардировки,

Базилката „Свети Стефан“ от източната ѝ страна

осакатявания и смърт или лишения и глад. В резултат на това около 28 000 деца от Егейска Македония на възраст от 2 до 14 години, от които повече от 2/3 са от български произход, напускат родните си огнища и заминават в източноевропейските страни. По официални данни общият им брой заедно с техните родители и близки се смята на около 70 000. За голямото мнозинство от тях **няма да има обратен път към родната стряха** - на тях не само, че няма да им се разреши да се върнат в родния край, поради дискриминационния за съвременна страна в края на ХХ и началото на ХХІ век "аргумент", че „не са гърци по род“ („ми елинес то генос“). Те са лишени от правото на посещения при близки и роднини, от правото да положат букет цветя на гробовете на своите предци. Те ще бъдат лишени от естественото право, което имат всички хора на земята - **правото на родно място**. На някои от тях ще им бъде разрешено посещение след почти 50 годишна забрана т.е. след 1997 г. По своя резултат тя имаше характер на истински геноцид за славянското население в Гърция. И още нещо: Изградената и дълго функционираща мрежа от социални, роднински и приятелски връзки между съседните и по-далечни селища от района, вследствие на войната беше прекъсната безвъзвратно. Спйката с малоазиатските пришълци, особено при създадите се взаимоотношения и поради огромната разлика в културно отношение и социално битово отношение, не можеше да бъде трайна. Ако някой посети понастоящем Костурско ще види опустошителните последици от Гражданската война по някои села, където броят на останалите местни жители може да се преброи на пръстите на едната

ръка. Считаю, че последиците от тази война все още тежат не само върху гръцкото общество, но и върху обстановката на Балканите и Европа. Гражданската война раздели гръцкото общество за дълъг период от време, чийто рецидиви се наблюдават и понастоящем.

Коста Влахов

Използвана литература:

1. В-к «ТО ВНМА» "Вима" («Трибуна») 11. 09.1994 г. стр. Г12
2. Шишманов, Иван Д. "Иван Вазов. Спомени и документи.", С. 1976, стр.63.
- Неделчева Цветанка: "Непознатият Вазов" София., Изд. "Български писател" С. 1995, стр. 48
3. Д-р Палчев: „Костуръ. Историческите борби на Костурско” В. "Мир" № 12 247, 6 юни 1941 год. стр.3
4. Дипчев, Христо: „Райна княгиня”, София.,1996 г. стр.13
5. Църнушанов, Коста: "Многократните изяви на националното самоопределение на македонските българи", София, 1992 г. стр.72
6. Пак там, стр. 156
7. Νίκος Δόικος, ΚΑΣΤΟΡΙΑΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ. χρονογραφία, 1995
8. Никос Чаусидис: По повод буквата „Ж”, Стожер - Вестник на писателите на Македонија, број 8-9 април - мај 1997 г.
9. Пърличев, Григор: "Избрани произведения", София, 1980 г. изд. Български писател. стр.273: "Когато костурските майстори вървеха к вечеру пред университета и си говореха българский, те (*съучениците ми*) казваха: "иду пернун та вода = ево ти минат воловете". Късаше ми се сърцето. Оскърбен в народното честолюбие, тлеех от гнева и не можех да го излея..."